

Niklas Ericsson, *Rätt eller fel? Moraluppfattningar i Stockholm under medeltid och vasatid*. Stockholm Studies in History 68. Almqvist & Wiksell International. Stockholm 2003. 287 sidor. ISBN 91-22-02024-1.

De allmänmännsliga moraliska frågeställningarna styr handlandet i människosamfundet, men det oaktat har historikerna sällan undersökt temat ur den synvinkel som Niklas Ericsson har valt och som kan karakteriseras som rättsfilosofisk. Den traditionella rättshistorien har länge undersökt lagstiftningens och rättstänkandets historia. En annan forskningsinriktning som har analyserat moraliska värderingar i olika samhällen är den moderna social- och mentalhistoriska forskningen inom kriminalhistorien som har dragit till sig allt större intresse sedan 1970-talet. Från östra sidan av Bottniska viken bör nämnas två tidiga bidrag som tillförde intressanta synvinklar. År 1912 utgav sociologen Edward Westermarck ett massivt, tvådelat verk *The Origin of Moral Ideas*, i vilket han begrundade moraliska problem och gick igenom en ansenlig mängd historiskt vittnesmaterial, bl.a. gammal rättspraxis. Efter funktionalismens frammarsch inom sociologin föll den evolutionism som Westermarck representerade i glömska, men under de senaste tiderna har den åter väckt genklang i diskussionen om evolutionsbiologin. Också Ericsson har frapperats av i hur hög grad medeltidens allmänna moraluppfattningar påminner om de nutida (s. 24). Pentti Renvalls monografi *Suomalainen 1500-luvun ihminen oikeuskatsomustensa valossa* (1949) är på grund av språkmuren föga känd

utanför Finland, fast verket är försett med en sammanfattning på engelska. Trots den annorlunda utgångspunkten behandlar Renvall likartade källor och problem som Ericsson.

Att undersöka de senmedeltida och de tidigmoderna människornas rättsliga och moraliska uppfattningar är ett utmanande och intressant forskningsfält. Vad var det för argument som användes i rätten? Hur avgjordes frågan om vem som var den skyldige? Hur skiljde sig lag och praxis från varandra? Skedde det förändringar i moraluppfattningarna, när medeltiden avlöstes av den tidigmoderna perioden? Ericsson redovisar tydligt sina forskningsproblem i sin doktorsavhandling och han försöker också lösa dem, varför det är lätt att följa forskarens argumentering och bruk av källor. Som undersökningens huvudkälla har han använt Stockholms rådstugurätts tryckta protokoll från åren 1475–1628. Denna serie har utnyttjats i stor utsträckning också inom tidigare forskning och den ger goda och arbetsekonomiskt ändamålsenliga möjligheter att undersöka ett långt tidsavsnitt.

Ericsson är mycket medveten om det centrala epistemologiska problemet i sin frågeställning: hur pass bra beskriver de normativa källorna och rättens protokoll den allmänna moralen som rådde i samhället? Redan Ragnar Hemmer och Pentti Renvall tvistade om detta i *Juridisk Tidskrift i Finland* år 1950, sedan den förstnämnde hade kritiserat Renvalls ovan nämnda verk för alltför långtgående slutsatser om 1500-talsmänniskans andliga utvecklingsnivå. Man kan instämma med Ericsson, när han anser att lagarna och rätten inte fungerar i ett tomrum och att dessa därför kan användas som källor vid undersökning av allmänt rådande samhälleliga moraluppfattningar (s. 37–38). En ännu grundligare metodologisk diskussion om rättsprotokollens karaktär än den på sidorna 33–36 presenterade skulle dock ha varit välkommen, för författaren har uppenbarligen svårt att på ett tillfredsställande sätt lösa de problem som anknyter till den kvantitativa och kvalitativa analysen av källmaterialet. En orsak härtill är begreppsdefinieringen som på vissa ställen saknar precision. I synnerhet diskussionen om "hederns och ärans" (s. 88–110) och "de kristliga moraluppfattningarnas" (s. 156–170) betydelse vilar på en onödigt ostadig grund. Det är något förvirrande att läsa påståenden om "hederns och ärans" ökade eller minskade betydelse, när detta centrala moralbegrepp inte har fått någon närmare definition. Statistiken över rättsfall som ansluter sig till "heder och ära" eller visar hur sällan "heder och ära" användes som argument i rätten, säger inte mycket om "hederns och ärans" betydelse för de samtidas moral. Ericsson stöter på likadana problem, när han dryftar de

religiösa argumentens "överraskande tystnad" i källorna. Författarens osäkerhet inför problemet hur man skall förklara fenomenet visar åtminstone att man med hjälp av rättsprotokollen inte kan dra entydiga slutsatser om folkets "religiositet" eller de kristliga moraluppfattningarnas roll

Ericsson tillrättalägger vissa inom den äldre forskningen förekommande tolkningar. En av dessa gäller den klassiska frågan om hur stor skillnaden mellan ett misstag och en avsiktlig gärning egentligen var – skillnaden mellan ersättningarna för ett dråp med våda och ett dråp med vilja var ju ofta ganska liten. T.ex. Renvall, som undersökte med våda/med vilja-problematiken ur utvecklingshistorisk synvinkel, ansåg att den obetydliga skillnaden var ett uttryck för den forntida människans utvecklade tänkande. I praktiken hade meningsutbytet om intentioner en mycket central roll också i den tidiga rättspraxisen. De medeltida lagarna återspeglar släktgemenskapernas värld, där parterna förhandlade sinsemellan om skadeståndet och i praktiken också slog fast hur avsiktlig gärningen hade varit, något som också Ericsson hänvisar till (s. 46). Det fanns utan tvivel inget "ättesamhälle" i Stockholm vid utgången av medeltiden (s. 131–132), men avhandlingen väcker på denna punkt samma fråga som dominerar inom den moderna kriminalhistoriska forskningen och som gäller "den sociala kontrollens" lämplighet för beskrivningarna av den senmedeltida rättspraxisen. Den kan fortfarande definieras som ett system, där rättskipningen snarare baserade sig på bilaterala uppgörelser och inte så mycket på normer tillkomna lagstiftningsväg. Sociologen Norbert Elias teori om civilisationsprocesser och denna teoris "vetenskapligare" versioner har gett viktiga impulser till den internationella kriminalhistoriska forskningen (s. 31–32), men när man undersöker de moraliska omdömenas historia, borde man också hänvisa till de redan existerande antropologiska forskningsresultaten. Detta skulle ha kunnat förstärka Ericssons resultat. T.ex. analysen av moralen kring hämnd, förlikningar och vängåvor (s. 59–63, 104–105) stannar halvvägs: under medeltiden utgjorde hämnd och förlikningar olika sidor i uppgörelser mellan parterna.

Trots vissa metodologiska problem beskrivs följderna av statsformationsprocessen under senmedeltiden och i början av den nya tiden på ett åskådligt sätt i Niklas Ericssons doktorsavhandling som i likhet med många andra undersökningar vittnar om domstolsväsendets "revolution". Utvecklingen kom fram i en alltmer komplex argumentering i rätten, föreställningar om skuldens individuella karaktär och lokalsamhällets förminskade roll, trots att lokalsamhället med sina opinioner tidigare hade

utövat ett visst inflytande över domarna. Jurisdiktionen tog ett steg mot den moderna logiken i fråga om lag, brott och straff.

Olli Matikainen, fil. dr.

Institutionen för historia och etnologi, PB 35 (H), FIN-40014 Jyväskylä
universitet, Finland

opmatika@campus.jyu.fi